

Р. В. Падун,
кандидат юридичних наук

ПАТРОНАТНА СІМ'Я ЯК ФОРМА ПРИЙОМНОГО ВИХОВАННЯ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: roma3padun@gmail.com

Мета: дослідити правові підстави, особливості та сутність патронатного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. **Методи дослідження:** індукція, використовувався для аналізу судової практики з питань влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. **Результати:** проаналізовано загальні положення щодо порядку передачі дітей на прийомне виховання з подальшим визначенням конкретної форми такого виховання. **Обговорення:** виокремлені особливості правового регулювання патронатної сім'ї як форм прийомного виховання.

Ключові слова: патронат; інститут прийомного виховання; батьківство; права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Постановка проблеми та її актуальність. Розвиток цивілізованого суспільства визначається не тільки його економічним та соціально-культурним рівнем, але і ставленням до дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Серед основних прав і свобод людини, гарантованих українським громадянам Конституцією нашої держави, важливе місце займає рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі чи поза ним. Відповідно до ст. 51 Конституції України батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Статтею 150 Сімейного кодексу України (далі – СК України) визначено, що батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток. Крім значного обсягу батьківських повноважень щодо виховання дитини, сімейним законодавством (ст. 155 СК України) визначено, що відмова батьків від дитини є неправозгідною та суперечить моральним засадам суспільства. До того ж, ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою притягнення їх до відповідальності, встановленої законом (ст. 164 СК України). Однак окремі батьки, ігноруючи вимоги закону та нехтуючи моральними принци-

пами, не виконують своїх батьківських обов'язків, внаслідок чого в нашій державі постійно зростає кількість дітей, позбавлених батьківського піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість питання належного виховання та утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування обумовлює пильну увагу науковців до цієї проблематики. Особливого значення для дослідження інституту прийомного виховання мають праці великої кількості фахівців у галузі сімейного права.

Отже, **метою** нашого дослідження буде аналіз науково-теоретичної концепції сучасного розуміння інституту патронату як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших завдань сьогодення є створення оптимальних умов для підтримки соціально незахищених категорій дітей, якими є діти, позбавлені батьківського піклування. Захист прав та інтересів дитини, як і забезпечення її фізичного, інтелектуального, культурного розвитку, покладається на батьків дитини. Питаннями забезпечення захисту прав та інтересів дітей-сиріт і ді-

тей, позбавлених батьківського піклування, опікується держава, встановлюючи відповідні форми їхнього виховання. Специфіка і основна спрямованість соціальної політики в галузі дитинства полягають у тому, щоб всіляко пом'якшувати вплив на дітей негативних наслідків тих процесів, що відбуваються у суспільстві, а також створити умови для більшої ефективності існуючих і виникнення нових соціальних інститутів, які мають задовольняти потреби і реалізовувати інтереси дітей [4].

Однією із форм прийомного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визнано *патронат*. Інститут патронату не новий для сімейного законодавства, його виникнення збігається у часі з першими спробами кодифікації норм сімейного права, і належить до тих інститутів, які то включалися до законодавства, то навпаки виключалися з нього.

Інститут патронату зазнав чимало змін, на його формування і розвиток безперечно вплинули ті соціально-економічні та політичні зміни, які відбувалися в країні протягом десятиліть. Сучасна юридична наука зберегла найбільш вагомі теоретичні та практичні досягнення такої форми влаштування дітей, які позбавлені батьківського піклування як патронат минулих років, розвинувши та удосконаливши відповідні правові норми та пристосовавши їх до сучасних вимог законодавства та існуючих сімейно-правових відносин [4].

Сьогодні під патронатом розуміється спеціальна форма влаштування дитини, яка потребує державного захисту, на виховання в сім'ю патронатного вихователя (його праця є оплачуваною) за умови розмежування прав і обов'язків по захисту прав та інтересів дитини між уповноваженою службою по патронатному вихованню та патронатним вихователем, але слід зазначити, що патронатними вихователями не можуть бути особи, позбавлені судом виборчого права, позбавлені батьківських прав, душевнохворі, неповнолітні; особи, інтереси яких, суперечать інтересам дитини. Однак, в таку сім'ю дитина може поміщатися тимчасово до вирішення її подальшої долі: повернення до біологічних батьків, усиновлення, опіка, влаштування

до установи інтернатного типу. В такому випадку патронатна сім'я виконує функцію як би «швидкої допомоги», в яку передаються діти, у терміновому порядку вилучені із їхніх кризових сімей за причини загрози їхньому життю чи здоров'ю [8, с. 63].

Патронат встановлюється над дітьми-сиротами у віці від 5 місяців до 14 років, над вихованцями дитячих будинків і над дітьми, що були вилучені із сім'ї на підставі відповідного рішення суду. У виняткових випадках допускається патрунування дитини у віці до 16 років, а також в окремих випадках на виховання могли бути передані діти, які не досягли п'ятимісячного віку [8, с. 44]. Патронат здійснюється на добровільних засадах, і полягає у тому, що сім'я брала на виховання дитину за договором з відповідними державними органами. В.І. Бошко підкреслював, що в цьому договорі обумовлювались умови тимчасового утримання і виховання дитини, а також державна допомога, яку отримує сім'я на утримання прийнятої дитини. Завдання патронату зводилось до наступного – забезпечити дитині нормальні умови життя та виховання. Фактично, патронат став ще однією формою опікування над дітьми, що залишилися без батьків [1, с. 322-323].

Укладенню договору передувало ретельне обстеження сім'ї, що виявила бажання взяти дитину на виховання, як по відношенню до побутових умов, так і стану здоров'я всіх її членів, що проживали разом.

Найбільш поширена форма патронатного виховання – це соціальний патронат над сім'єю, яка опинилася в критичному стані. Причини такого критичного стану можуть бути доволі різноманітними: хвороба батьків, їх розлучення, інші травмуючі ситуації. Тобто мова йде про тимчасове влаштування дитини в іншу сім'ю. У цей час із біологічною родиною ведеться відповідна робота, спрямована на усунення тих обставин, які спричинили відповідний конфлікт в сім'ї.

Патронатна сім'я має створюватися як спеціалізована послуга для дитини та її сім'ї в період кризи і, зокрема, як складова механізму термінового реагування на жорстоке поводження з

дитиною. На нашу думку, патронат має відрізнятися від прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу тим, що: до патронатної сім'ї мають прийматися не лише діти, які залишилися без батьківського піклування, але й діти, які проживають у сім'ях своїх батьків, але перебувають у несприятливих для них умовах; діти повинні проживати у патронатній сім'ї не більше, ніж 6 місяців; права й обов'язки щодо дитини мають розподілятися між патронатним вихователем та уповноваженим органом; патронатну сім'ю повинні створювати лише подружжя, один з якого має бути працівником спеціального закладу (уповноваженого органу) й отримувати заробітну плату [2, с. 86-88]. Таке бачення розширює поняття патронату, дозволяючи застосувати його до будь-яких відносин, пов'язаних із наданням соціальної допомоги дитині, яка виявилася у складних життєвих обставинах, та істотно відрізняється від законодавчої конструкції патронату над дитиною, яка закріплена в СК України. Так, за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату (ст. 252 СК України). Розмір плати, яку одержує патронатний вихователь, визначається за домовленістю між ним та органом опіки та піклування (ч. 1 ст. 254 СК України). Для того, щоб передати дитину у сім'ю патронатного вихователя, потрібна згода самої дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити (ст. 253 СК України). Отже, з положень СК України випливають такі ознаки патронату над дитиною. По-перше, він встановлюється договором про патронат, який укладається між органом опіки та піклування та патронатним вихователем. Тому вимагається рішення органу опіки та піклування про передання конкретної дитини під патронат, на основі якого укладається договір про патронат. По-друге, закон чітко визначає, що під патронат передається дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування. Отже, переданню дитини під патронат має передувати рішення органу опіки та піклування про надання їй відповідного статусу, без чого патронатне виховання є неможливим.

По-третє, дитина має дати згоду на передання її під патронат у конкретну сім'ю. Спосіб надання такої згоди ніяк не унормований, оскільки він залежить від віку дитини та її розвитку. По-четверте, дитина передається під патронат до досягнення повноліття, тобто закон не встановлює особливих умов щодо строків перебування дитини у сім'ї патронатного вихователя і не розглядає патронат як короткострокову форму виховання. Але закон не передбачає й можливості продовжувати проживання і виховання в сім'ї патронатного вихователя після досягнення повноліття. По-п'яте, за законом дитина передається «у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя)», що за буквального тлумачення не вимагає обов'язкової участі подружжя [10, с. 89].

Відповідно до ч. 4 ст. 3 СК України сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Тому сім'я патронатного вихователя може складатися, наприклад, з матері та дитини, або з чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, і т.ін. А положення ч. 3 ст. 3 СК України про те, що права члена сім'ї має одинока особа, не виключає можливість стати патронатним вихователем одинокій особі. Крім того, це питання доцільно вирішувати за аналогією до прийомних батьків та батьків-вихователів, якими можуть виступати як подружжя, так і окрема особа, яка не перебуває у шлюбі. Відтак, патронатним вихователем може бути лише повнолітня дієздатна особа; орган опіки та піклування має врахувати її особисті якості, здатність до виховання дитини, ставлення до неї та бажання самої дитини. Вибір особи патронатного вихователя здійснює орган опіки та піклування, тому логічним видається покладення на цей орган обов'язку здійснювати реальну підготовку до укладення договору про патронат та провести відповідну роботу з особою – кандидатом у патронатні вихователі, одержати відповідні характеристики за місцем її роботи та місцем проживання тощо. Затребувати від неї довідки про стан здоров'я, про відсутність у неї та членів її сім'ї захворювань, що

могли б бути перешкодою для прийняття дитини під патронат, який передбачає спільне проживання, здійснити обстеження умов проживання патронатного вихователя та його сім'ї, про що скласти висновок і т. ін.

Відповідно до чинного законодавства до обов'язків патронатного вихователя віднесено створення та забезпечення, належних для виховання та розвитку дитини, умов. У зв'язку з цим, вбачається необхідним здійснення органом опіки та піклування ряду дій, спрямованих на з'ясування таких питань: чи забезпечений патронатний вихователь окремим житлом; чи немає у патронатного вихователя членів сім'ї, які мають захворювання, що не дозволяють іншим особам проживати з ними на одній житловій площі, як це, наприклад, передбачено п. 3.3 Правил опіки та піклування [5].

Змістом договору про патронат передбачено, що патронатні вихователі зобов'язані не тільки виховувати дитину, але і утримувати її належним чином. СК України не конкретизує за рахунок яких патронатний вихователь здійснює утримання дитини.

Відповідно до статей 67 ЦКУ, 72 СКУ, патронатний вихователь має право вчиняти правочини від імені та в інтересах дитини, переданої йому на виховання та здійснювати управління її майном. Патронатний вихователь не має права від імені дитини, взятої на виховання, без дозволу органу опіки та піклування, вчиняти правочини щодо відмови від майнових прав підопічного; укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню або (та) державній реєстрації та інші, передбачені ч. 1 ст. 71 ЦК України. Патронатний вихователь, його дружина, чоловік, близькі родичі не мають права укладати з дитиною, переданою на виховання, договори, за винятком передання дитині майна за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички. На вчинення правочинів, передбачених ч. 1 ст. 71 ЦК, патронатний вихователь може давати згоду лише з дозволу органу опіки та піклування (ч. 2 ст. 71 ЦК) [4, с. 62].

Дитина, над якою встановлено патронат, має право на: проживання в сім'ї патронатного вихователя; піклування з його боку; забезпечення

їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності; висловлення своєї думки з питань, які стосуються її особисто; захист від зловживань з боку патронатного вихователя; відмову від договору патронату, якщо вона досягла 14 років; збереження права користування житлом, у якому вона проживала до встановлення патронату; отримання аліментів, пенсії та інших соціальних виплат, призначених їй відповідно до закону, а також має право власності на ці виплати. Підсумовуючи, зазначимо, що вказана характеристика патронату споріднює його з опікою та піклуванням з тією лише різницею, що останні можуть встановлюватися не лише органом опіки та піклування, а й судом і не передбачають укладення договорів з опікуном, піклувальником. А це практично не дозволяє визначити, в яких саме випадках встановлюється патронат, а не опіка чи піклування. У зв'язку з цим вважаємо раціональною ідею застосування патронату виключно як тимчасового заходу для невідкладного забезпечення сімейного догляду дитини на період, коли її сімейно-правовий статус є невизначеним. Насамперед, у разі, коли дитина, що опинилася у складних життєвих обставинах, вилучена зі своєї сім'ї, залишилася без батьківського піклування, але ще не набула статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, зокрема, у випадках, коли існує вірогідність повернення дитини в сім'ю її природного походження.

Аналізуючи патронат, як одну із форм прийомного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, В.П. Мироненко зазначає, що припинення договору про патронат може мати місце у разі здійснення його основної мети – досягнення дитиною 18-річного віку і у зв'язку з цим завершенням процесу виховання. Тобто має місце припинення договору у зв'язку з його виконанням [4, с. 62].

Договір про патронат може бути припинено у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла 14 років. Договір про патронат може бути розірваний за згодою сторін або за рішенням суду в разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною скла-

лися стосунки, як перешкоджають виконанню обов'язків за договором (ст. 256 СКУ). Закон не містить прямих указівок щодо інших підстав припинення патронату, але він припиняється також у разі смерті дитини або патронатного вихователя, а також визнання його недієздатним чи обмеження його в дієздатності та у випадках, коли з'являються інші обставини, які є перешкодою для призначення особи патронатним вихователем. У таких ситуаціях припинення патронату має відбуватися на основі рішення органу опіки та піклування х улаштуванням дитини в іншу сім'ю. Так само патронат припиняється у разі, коли дитина відповідно до закону втрачає статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, про що орган опіки та піклування за місцем її походження за поданням служби у справах дітей виносить відповідне рішення з повернення дитини батькам [8, с. 438].

Висновки. Завершуючи дослідження даного питання, хотілося б підкреслити, що, на превеликий жаль, така категорія населення як діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, була і буде. Насамперед, це пов'язано із об'єктивними факторами сьогодення: низький рівень матеріальної забезпеченості сімей, низький рівень їх правосвідомості і відповідності, а відтак і відсутність належного соціального захисту. Погіршують ситуацію і певні суб'єктивні чинники: смерть батьків, або ж їхня неспроможність (небажання) займатися вихованням дітей. Патронат, як одна із форм прийомного виховання, безперечно, відіграє важливу роль у вирішенні проблеми забезпечення дітей, позбавлених батьківського піклування, сімейним вихованням. Однак, треба визнати, що головним завданням держави все ж таки повинно бути – збереження інституту сім'ї як одного із головних інститутів позитивної соціалізації дітей, адже всі діти мають зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння.

Література

1. Бошко В. Очерки советского семейного права. Киев: Госполитиздат УССР, 1952. 372 с.
2. Карпенко О.І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених бать-

ківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Харків, 2002. 20 с.

3. Мироненко В.П. Дитячі будинки сімейного типу як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Нотаріат для вас*. 2011. № 7-8. С. 34-41.

4. Мироненко В.П. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 56-63.

5. Правила опіки та піклування: затв. наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді від 26 трав. 1999 р. № 34/166/131/88. *Офіційний вісник України*. 1999. № 26. Ст. 115.

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

7. Про питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язані з захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вер. 2008 р. № 866. *Офіційний вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561.

8. Сімейне право України: підручник / за заг.ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

9. Сімейний кодекс України. Київ: Велес, 2016. 64 с.

10. Черновалюк Ю.Ю. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування у радянський період. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2 (30). С. 94-97.

11. Instrukcja Ministra Zdrowia 51/58 w sprawie tymczasowych zasad umieszczenia malych dzieci w rodzinach opiekuńczych. *Dziennik Urzędowy Ministra Zdrowia*. 1958. № 19. Poz. 91.

12. Safjan M. Instytucja rodzi zasręcnych: problemy prawno-organizacyjne. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1982. 231 s.

References

1. Boshko V. Ocherki sovetskogo semejnogo prava. Kiev: Gospolitizdat USSR, 1952. 372 s.
2. Karpenko O.I. Pravovi zasady utrymannja ta vyhovannja ditej-syrit i ditej, pozbavlenyh bat'kivs'kogo piklumannja: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.03. Harkiv, 2002. 20 s.
3. Myronenko V.P. Dytjachi budynky simejnogo typu jak forma vlashtuvannja ditej-syrit ta ditej,

pozbavlenyh bat'kivs'kogo pikluvannja. *Notariat dlja vas*. 2011. № 7-8. S. 34-41.

4. Myronenko V.P. Patronat jak forma vlashtuvannja ditej-syrit ta ditej, pozbavlenyh bat'kivs'kogo pikluvannja. *Bjuleten' Ministerstva justycii' Ukrainy*. 2013. № 3. S. 56-63.

5. Pravyla opiky ta pikluvannja: zatv. nakazom Derzhavnogo komitetu Ukrainy u spravah sim'i' ta molodi vid 26 trav. 1999 r. № 34/166/131/88. *Oficijnyj visnyk Ukrainy*. 1999. № 26. St. 115.

6. Pro ohoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvit. 2001 r. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy*. 2001. № 30. St. 142.

7. Pro pytannja dijalnosti organiv opiky ta pikluvannja, pov'jazani z zahystom prav dytyny: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 ver. 2008 r. № 866. *Oficijnyj visnyk Ukrainy*. 2008. № 76. St. 2561.

8. Simejne pravo Ukrainy: pidruchnyk / za zag. red. T.V. Bodnar, O.V. Dzery. Kyi'v: Jurinkom Inter, 2016. 520 s.

9. Simejnyj kodeks Ukrainy. Kyi'v: Veles, 2016. 64 s.

10. Chernovaljuk Ju.Ju. Ohorona ditej, pozbavlenyh bat'kivs'kogo piklu-vannja u radjans'kyj period. *Universytets'ki naukovy zapysky*. 2009. № 2 (30). S. 94-97.

11. Instrukcja Ministra Zdrowia 51/58 w sprawie tymczasowych zasad umieszczenia malych dzieci w rodzinach opiekuńczych. *Dziennik Urzędowy Ministra Zdrowia*. 1958. № 19. Poz. 91.

12. Safjan M. Instytucja rodzi zasrępczych: problemy prawno-organizacyjne. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1982. 231 s.

FOSTER FAMILY AS A FORM OF FOSTER EDUCATION

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: roma3padun@gmail.com

Purpose: to investigate the legal basis, features and essence of foster care of orphans and children deprived of parental care. **Research methods:** induction, used to analyze judicial practice on the placement of orphans and children deprived of parental care. **Results:** the general provisions on the procedure for transferring children to foster care with the subsequent definition of a specific form of such education are analyzed. **Discussion:** the peculiarities of the legal regulation of the foster family as forms of foster care are singled out.

According to the legislation of Ukraine, parents are obliged to maintain their children until they reach the age of majority, to take care of the child's health, physical, spiritual and moral development. In addition to the significant amount of parental authority to raise a child, family law stipulates that parents' refusal of a child is unjustified and contrary to the moral principles of society. In addition, parents' evasion of parental responsibilities is grounds for bringing them to justice. However, some parents, ignoring the requirements of the law and ignoring moral principles, do not fulfill their parental responsibilities, as a result of which the number of children deprived of parental care is constantly growing in our country.

The author concludes that, unfortunately, such a category of the population as orphans and children deprived of parental care has been and will be. First of all, this is due to the objective factors of today: the low level of material security of families, the low level of their legal awareness and compliance, and hence the lack of adequate social protection. The situation is aggravated by certain subjective factors: the death of parents, or their inability (unwillingness) to raise children. Foster care, as one of the forms of foster care, undoubtedly plays an important role in solving the problem of providing children deprived of parental care with family upbringing. However, it must be acknowledged that the main task of the state should be to preserve the family as one of the main institutions of positive socialization of children, because all children should grow up in a family environment, in an atmosphere of happiness, love and understanding.

Keywords: patronage; institute of foster care, parenthood; the rights of orphans and children deprived of parental care.